

Jalə QULAMOVA

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
AMK-nın professoru, “Etnomusiqişünaslıq” kafedrasının müdiri
Ünvan: Yasamal r. Ə.Ələkbərov küç. 7
E-mail: jale1973@mail.ru

DOI: 10.62440/AMK2024-1.s.68-75

AZƏRBAYCANDA ETNOMUSIQİŞÜNASLIQ ELMİNİN İNKİŞAFINDA FƏTTAH XALIQZADƏNİN ROLU (FƏTTAH XALIQZADƏ -70)

Xülasə: *Təqdim olunan məqalədə Azərbaycan musiqi sahəsində ciddi tədqiqat işləri aparan, etnomusiqişünaslıq sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərən Əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının professoru, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Fəttah Xalıqzadənin zəngin və dəyərli elmi irsi barədə söhbət açılır, onun etnomusiqişünaslıq elminin inkişafındakı rolu araşdırılır.*

Açar sözlər: *Fəttah Xalıqzadə, etnomusiqişünaslıq, alim, elm, yaradıcılıq, tədqiqat*

Azərbaycan musiqi sahəsində ciddi tədqiqat işləri aparan, etnomusiqişünaslıq sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərən Azərbaycan Milli Konservatoriyasının professoru, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar incəsənət xadimi Fəttah Xalıqzadə zəngin və dəyərli elmi irsə malik olan bir mütəxəssisdir. O, mükəmməl biliyə, musiqinin müxtəlif problemləri sahəsində dərin elmi düşüncəyə malik olan bir alimdir. Fəttah Xalıqzadə fərdi elmi üslubu və parlaq nailiyyətləri ilə böyük nüfuz qazanmışdır. Musiqişünaslıq ixtisası üzrə mükəmməl təhsil alması, uğurlu elmi-pedaqoji fəaliyyəti, çalışqanlığı və istedadı onun elmi uğurlarını müəyyən etmişdir. O, 70 illik həyatı boyu yazıb-yaratmış, daima öz biliklərini zənginləşdirmiş, elmi metod və üsulları daha da təkmilləşdirməyə səy göstərmişdir.

Onun elmi fəaliyyətinin əhatə dairəsi çoxşaxəlidir. Belə ki, onun elmi işlərinin əsasını musiqi yaradıcılığının müxtəlif sahələri – musiqi qorqudşünaslığı, aşıq sənəti, musiqi türkologiyası, müqayisəli sənətşünaslıq, terminologiya və xüsusilə üzeyirşünaslıq kimi istiqamətlərdə bir çox problemlərin araşdırılması tutur. Bütün bunlarla yanaşı Azərbaycanda etnomusiqişünaslığın inkişafında Fəttah Xalıqzadənin xüsusi rolu vardır. O, bütün yaradıcılığının böyük bir hissəsini milli musiqişünaslıq – etnomusiqişünaslıq elmimizin inkişafına sərf etmişdir.

Azərbaycanda etnomusiqişünaslığın formalaşması dünya musiqisinin inkişafı axarında başlanmışdır. Etnomusiqişünaslığın rəsmi sənədlər və tədqiqatlarla təsdiqlənən inkişaf prosesinin tarixi zəmini XIX əsrlə bağlıdır. Məlumdur ki, etnomusiqişünaslıq bir elm sahəsi kimi ənənəvi musiqinin öyrənilməsi ilə əlaqədar olub, dünya musiqisi zəminində inkişaf etməyə başlamışdır. Xalq yaradıcılığının tədqiqi “folklorşünaslıq” anlayışını əhatə edərək tədricən müasir musiqişünaslığın əsas qanadlarından birinə çevrilmişdir.

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində dünya musiqisi çevrəsində elmi fikrin inkişafı və texniki tərəqqi sayəsində Azərbaycan musiqisində də meydana gəlmiş yeniliklər etnomusiqişünaslığın inkişafı üçün tarixi zəmin yaratmışdır. Azərbaycanda dahi bəstəkar və musiqişünas alim Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən əsas qoyulmuş etnomusiqişünaslıq elminin inkişafı artıq 100 ildən artıq bir dövrü əhatə edir. Bu illər ərzində bu elm sahəsinin tədqiqat sahələri, dünya miqyaslı alimlərin və milli musiqi elminin nümayəndələrinin diqqət mərkəzində olan problemlər öz əksini tapmışdır. Müasirləri olmuş musiqi xadimlərinin, məsləkdaşlarının, tələbələrinin, yetişən musiqiçi nəsillərinin etnomusiqişünaslıq sahəsində fəaliyyəti bu yolun mərhələlərini təşkil edir. Bu salnamədə böyük bəstəkarlarımızın və musiqişünaslarımızın adlarını görürük. Bu adlar içərisində Fəttah Xalıqzadənin özünəməxsus xidmətləri vardır. O, həm respublikamızda, həm də onun hüdudlarından uzaqlarda kifayət qədər tanınmış dəyərli mütəxəssislərimizdən biridir. Azərbaycanda etnomusiqişünaslıq elminin tədqiqi sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etmiş alimin həm elmi yaradıcılığında, həm də ictimai fəaliyyətində milli musiqi sənətinin tədqiqi və təbliği qarşılıqlı əlaqədə öz əksini tapmışdır. Bu elmin araşdırılmayan möv-

zu və sahələrini Fəttah Xalıqzadə qərbin etnomusiqişünaslıq fikrində dolaşan, lakin hələ çox yayılmamış yeni perspektivlərində görüb tədqiq etmişdir. Onu etnomusiqişünaslığa bağlayan ilk mühüm amil Azərbaycan bəstəkarlıq sənətində milli köklərin araşdırılmasından başlamışdısa, sonradan yiyələndiyi metodlar bu və başqa məsələlərə, deyək ki, tarixi və müasir mövzulara da eyni mövqelərdən yanaşmağı şərtləndirmişdir.

Məlum olduğu kimi, musiqi folklorunun öyrənilməsində elmi-tədqiqat ekspedisiyalarının böyük rolu vardır. Ənənəvi musiqi nümunələrinin toplanması və nota yazılması XX əsrin əvvəllərində sənət aləminə qədəm qoyan Üzeyir Hacıbəylinin və Müslüm Maqomayevin fəaliyyətində öz əksini tapmışdır. Bu sahədə növbəti böyük addım 1932-ci ildə atılmışdır. Bu dövrdə Üzeyir Hacıbəylinin göstərişinə əsasən Bülbülün rəhbərliyi altında Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının nəzdində elmi-tədqiqat musiqi kabinəsi (ETMK) fəaliyyətə başlayır. Kabinənin qarşısında bir çox məsələlərin həlli dururdu. Bunlardan biri Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında musiqi folklorunun toplanılması və yazılması, digəri isə musiqi-poetik yaradıcılıq nümunələrinin sənədləşdirilməsi və kataloqlaşdırılmasından ibarət idi. Qara Qarayev, C.Hacıyev, M.İsmayılov və başqaları bu sahədə irimiqyaslı ekspedisiyalar təşkil etmişdilər. Bu ekspedisiyalar Qarabağ zonası, Lənkəran, Astara, Masallı, Şəki-Zaqatala, Gəncə, Tovuz, Qazax, Xaçmaz, Quba, Qusar, Borçalı və s. rayonları əhatə edirdi.

Elmi-tədqiqat musiqi kabinetəsi 1940-cı illərin əvvəllərində fəaliyyətini dayandırsa da, 1960-cı illərdən başlayaraq Azərbaycan musiqi folkloruna maraq daha da artmış və bunun nəticəsində xalq musiqi yaradıcılığının müxtəlif janrlarını əhatə edən bir sıra məcmuələr nəşr olunmuşdur. İndi də bu sahədə böyük işlər görülür. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra xalq musiqi nümunələrinin toplanılması, nəşri və öyrənilməsinə diqqət və qayğı daha da artmış, dövlət səviyyəsində mühüm əhəmiyyətli işlər görülməyə başlamışdır. Eləcə də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Milli Konservatoriyası bu sahədə səmərəli işlər aparır.

Folklor toplama işini müasir dövrümüzdə də yaşadan, davam etdirən, qüvvəsi daxilində genişləndirməyə səy göstərən musiqişünaslarımız arasında Fəttah Xalıqzadənin xüsusi yeri vardır.

Fəttah Xalıqzadə folklorşünaslığa birdən-birə gəlməmişdi. Özünün dediyi kimi, Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsil illərində ixtisas yönümünü seçməyə çətinlik çəkmişdir. Belə ki, onu, bir tərəfdən, klassik musiqi nəzəriyyəsinin, harmoniyanın ciddi qanunauyğunluqları, digər tərəfdən isə xalq musiqisinin zəngin aləmi özünə cəlb edirdi. Lakin milli musiqiyə olan meyli üstün gəlirdi. Bu sahəyə olan marağı isə ona dərs verən müəllimlər yaratmışdılar. Konservatoriyada ona dərs demiş müəllimlərin – məqam nəzəriyyəsinin tədqiqatçısı M. İsmayılovun, yorulmaz folklor toplayıcısı, xalq rəqs musiqisinin öyrənilməsi sahəsində dəyərli işləri ilə tanınmış B.Hüseynlinin elmi yaradıcılığı da böyük təsir göstərmişdir. F.Xalıqzadə özü belə deyir: *“Mənə elmi yaradıcılığın sirlərini və möhkəm prinsiplərini öyrədən ilk öncə diplom rəhbərim professor Tahirə Yaqubova olmuşdur. Daha sonra isə ritm nəzəriyyəsi və etnomusiqişünaslıq sahələri də mənə özünə cəlb etdi”* [3, s. 7-8].

Aspiranturanı bitirdikdən sonra Bakıya qayıdan F.Xalıqzadə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (indiki Bakı Musiqi Akademiyasında) çalışmağa başlamış, 1983-1989-cu illər ərzində xalq musiqi kabinetinin müdiri kimi də fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdən başlayaraq, artıq o, tələbələrin folklor ekspedisiyalarının təşkilində yaxından iştirak etmiş, bir sıra folklorşünasların təcrübəsini öyrənmiş və bütün bunlar F.Xalıqzadənin bacarıqlı etnomusiqişünas kimi yetişməsində və bu sahədə aparıcı mütəxəssisə çevrilməsində böyük rol oynamışdır. Hər ekspedisiyadan sonra onun elmi məcmuələrdə, dövrü mətbuatda, konfranslarda hesabatlarla çıxışları, topladığı materiallar, ekspedisiyanın nəticələri haqqında məlumatlar verməsi bu işə necə böyük məsuliyyətlə yanaşdığıın bariz nümunəsidir.

Üzeyir Hacıbəylinin ənənələrini davam etdirən görkəmli etnomusiqişünas alimin bu illər ərzində olduğu folklor ekspedisiyalarının coğrafiyası çox genişdir. O, demək olar ki, Azərbaycanın əksər rayonlarında olmuş, müxtəlif folklor nümunələrini toplayaraq onları tədqiq və təhlil etmişdir. Balakən və Qax bölgələrinə səfərləri zamanı topladığı materiallar iştirak etdiyi bir sıra layihələrdə və elmi nəşrlərdə çap olunmuş məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Qeyd edək ki, Fəttah

Xalıqzadə yüzdən artıq elmi məqalənin müəllifidir. Onların əksəriyyəti milli musiqinin, folklor musiqisinin, bir sözlə etnomusiqişünaslıq sahəsində olan tədqiqatlardır. Bunlardan “Kitabi-Dədə Qorqud”un musiqi sözlüyü”, “Xalq musiqi ritmikası”, “Qadın aşığılarımızın fəaliyyəti”, “Музыка азербайджанских ашугов в свете тюркологии”, “Layla və oxşamaların ritmikasına dair”, “Проблема сохранения музыкального фольклора в эпоху глобализации”, “Yeni əsrdə Azərbaycan etnomusiqişünaslığın vəzifələri” və eləcə də onlarla elmi əsərləri rus, türk, ingilis dillərində nəşr olunmuşdur.

Alim digər xalqların etnomusiqişünas alimlərilə də yaradıcılıq əlaqələri saxlamış və indi də bu əlaqələri davam etdirir. Macarıstandan gəlmiş musiqiçi, riyaziyyatçı və dilçi alim, etnomusiqişünas və türkoloq, doktor Yanoş Şipoşla görüşü və onunla birgə Azərbaycanın rayonlarına folklor ekspedisiyası F.Xalıqzadənin yaradıcılıq axtarışları üçün yeni mərhələ olmuşdur. O, Y.Şipoşun Azərbaycan ekspedisiyasında – Şamaxı, Quba, Zaqatala, Bakıda keçirilmiş toplama işlərində macar alimini müşayiət etmiş, onun müvəffəqiyyətli araşdırmalarına yardımçı olmuşdur. Yanoş Şipoşun orijinalda “*Azeri folk songs. On the fountain head of music*” adlanan kitabı Budapeştdə ingilis dilində nəşr olunduqdan dərhal sonra kitab Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. F.Xalıqzadə kitabın antologiyasında verilmiş 300-dən artıq mahnı mətnlərinin redaktoru kimi iştirak etmişdir [3, s. 12].

Onu da qeyd edək ki, F.Xalıqzadə mütəmadi olaraq respublikamızda və onun hüduqlarından kənarında keçirilən elmi konfranslarda, simpoziumlarda məruzələrlə çıxış edir. O, Rusiya, Qazaxıstan, İran, Türkiyə, Macarıstan, Avstriya, İngiltərə və s. ölkələrdə bir musiqişünas kimi məzmunlu məruzələri ilə Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etmiş və edir. Onun əsərləri müxtəlif - rus, ingilis, türk dillərindəki elmi məcmuələrdə nəşr olunmuşdur. Bu məcmuələrdən birinə məşhur ingilis mütəxəssisi Karole Pegg ətraflı rəy yazmışdır ki, bunun özü də F.Xalıqzadəyə bir alim kimi göstərilən diqqətdən xəbər verir. Xarici həmkarları Fəttah müəllimin əsərlərinə tez-tez istinad edirlər. Rasim Nəbi oğlu Qurbanov öz məqaləsində bu haqda yazır: “Yaponiya tədqiqatçısı Mahoko Matsumotonun “Arşın mal alan” haqqında bir məqaləsi xüsusi olaraq qeyd edilə bilər. F.Xalıqzadə vaxtilə Moskvada Qnesinlər adına Musiqi Pedaqoji İnstitutunda tələbələr üçün Azərbaycan musiqisindən bir mühazirə oxumuşdur. Son zamanlar o, Ulan-Ude, Qızılorda və Almatı şəhərlərində keçirilmiş konfranslara qatılmış və həmin şəhərlərdə ustad dərsləri vermişdir. Təsədüfi deyil ki, 2012-ci ildə o, mühazirələr kursu oxumaq üçün Qazaxıstan Dövlət Pedaqoji Qızlar Universitetinə dəvət edilmişdir [1, s. 66-71].

Ümumiyyətlə, Fəttah müəllim qarşısına qoyduğu bütün problemlərin həllinə daima böyük zəhmət və məsuliyyətlə yanaşaraq, etnomusiqişünaslıq sahəsində ən aparıcı metod və üsullardan geniş istifadə edərək böyük elmi irsə nail olmuşdur. Eyni zamanda, hər bir janr üzrə tarixi-nəzəri tədqiqatların meydana gəlməsi, digər xalqların musiqisi ilə müqayisəli öyrənilməsi etnomusiqişünaslığın hüduqlarının

genişlənməsinə, Azərbaycan etnomusiqişünaslığının beynəlxalq səviyyədə tanınmasına yol açmışdır.

H.Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO (2004-2022) və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə bir sıra layihələrin yerinə yetirilməsində Fəttah Xalıqzadə fəal iştirak edir. Onun H.Əliyev Fondu və Azərbaycan Bəstəkarlıq İttifaqının dəstəyi ilə “Ü.Hacıbəyli və folklor” mövzusunda dəyərli monoqrafiyası işıq üzü görmüşdür. Bu monoqrafiyada tədqiqatçı-alim Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin xalq musiqisinə baxışlarını əks etdirmiş, məsələyə yeni rəkursdan baxış etmişdir. Ü.Hacıbəylinin şifahi musiqi üzərində apardığı ritm nəzəriyyəsinə də toxunaraq, bəhrli və bəhrsiz anlayışına aydınlıq gətirmiş, musiqişünasın çox sonralar üzü görün “Azərbaycan türklərinin musiqisi haqqında” adlı məqaləsindəki fikirlərilə onu əsaslandırmışdır. Ü.Hacıbəyliyə məxsus bəzi ritm terminlərinin şərhini vermişdir [2, s. 12].

Fəttah Xalıqzadə eyni zamanda “Musiqişünas Ramiz Zöhrabov” adlı daha bir monoqrafiyanın, Tahirə Yaqubova və Nərgiz Şəfiyeva kimi musiqiçilərə həsr olunmuş iki broşürün də müəllifidir. Daha bir kitabı – iki cilddən ibarət “Məqalələr toplusu” isə tezliklə sənətsevərlərin ixtiyarına veriləcək.

Fəttah Xalıqzadə Azərbaycan etnomusiqişünaslıq elmində mürəkkəb problemləri özünəməxsus bir tərzdə araşdıran, maraqlı mülahizələr irəli sürən bir tədqiqatçı alimdir. Onun elmi fəaliyyəti Azərbaycanın sərhədlərindən kənar da tanınır və böyük maraqla qəbul edilir. O, tez-tez Beynəlxalq səviyyəli tədbirlərdə çıxış edir. 2006-cı ildən ICTMD təşkilatında Türk dünyasının musiqisini öyrənən Tədqiqat Qrupunun üzvüdür. F.Xalıqzadə ICTMD (Beynəlxalq Ənənəvi Musiqi və Rəqş Şurasının) və onun nəzdində yaradılmış “Türkdilli xalqların musiqisini öyrənən tədqiqat qrupu”nun icraçı üzvü kimi respublikamızı ləyaqətlə təmsil edir. Qrupun London, Almatı, İstanbul, Trabzon, Bişkekdə (İssık-Köl) keçirilmiş Simpoziumlarında iştirak etmişdir. Bundan başqa Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Qaza-

xıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, İran, Çin Xalq Respublikası, Tailand, Macarıstan və Avstriyada keçirilən 30-a qədər Beynəlxalq elmi konfranslarda məruzələrlə çıxışlar etmişdir [3, s.12]. Fəttah müəllimin “Muğam aləmi” Beynəlxalq Muğam Festivalının çərçivəsində keçirilən simpoziumda etdiyi məruzənin maraqlı ideyaları isə xarici və yerli mütəxəssislərin böyük marağına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, onun milli etnomusiqişünaslıq məktəbinin inkişafındakı xidmətləri, sanballı tədqiqat işləri, çap olunmuş elmi əsərləri, yetişdirdiyi mütəxəssislərin yüksək səviyyəsi tədqiqatçı-alimin şifahi ənənəli Azərbaycan xalq və professional musiqisinin bilicisi və tədqiqatçısı kimi dəyərləndirməyə əsas verir.

Fəttah Xalıqzadə görkəmli musiqişünas olmaqla bərabər, həm də parlaq şəxsiyyətdir, gözəl pedaqoqdur. Uzun illərdir Azərbaycan Milli Konservatoriyasında çalışan etnomusiqişünas alim zəngin bilik və təcrübəsini konservatoriyamızda elmi-tədris işinin təşkilinə sərf edir, müasir dünyanın elmi nailiyyətlərindən daim bəhrələnir və bütövlükdə özünün böyük elmi potensialını Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin ən aktual problemlərinə yönəldir. Etnomusiqişünaslığa aid bir çox fənlər üzrə dərs verən Fəttah müəllim Milli Konservatoriyada xarici ölkə mütəxəssisləri və tələbələrinə də öz köməyini əsirgəmir. O, işlədiyi kollektivdə professor-müəllim heyətinin və tələbə kontingentinin, ümumiyyətlə isə respublikamızda bütün musiqi ictimaiyyətinin böyük hörmət və nüfuzunu qazanmışdır.

Bu günlərdə 70 yaşını qeyd edən alim yaradıcılığının kamillik dövrünü yaşayır və yüksək peşəkarlıq prinsiplərinə sadıq qalaraq Azərbaycanda etnomusiqişünaslıq elminin tərəqqisi naminə yorulmadan çalışır. Daim yazır, yaradır, heç zaman yaradıcılıq axtarışlarından usanmır, doymur. Əminəm ki, bu zəngin yaradıcılığa hələ neçə-neçə yeni səhifələr əlavə olunacaq. Biz Fəttah müəllimə gələcəkdə bütün bu işlərdə uğurlar arzulayır, yeni-yeni elmi mövzuların uğurla işlənilməsini gözləyirik.

Sonda bir daha Fəttah Xalıqzadəni 70 illik yubileyi münasibətilə təbrik edir, ona can sağlığı, sənət uğurları, elmin çətin yollarında müvəffəqiyyətlər, tükənməz yaradıcılıq ilhamı arzulayıram. Yubileyiniz mübarək Fəttah müəllim!

ƏDƏBİYYAT:

1. Qurbanov R.N. “Mədəniyyət. İncəsənət. Ədəbiyyat” (Məqalələr). I kitab. B.: Avropa nəşriyyatı, 2017, 288 s.
2. Qulamova J.E. Etnomusiqişünaslıqda Fəttah Xalıqzadə dəst-xətti. / “525-ci qəzet”, 30 noyabr 2023-cü il, s.12
3. Qulamova J.E. Fəttah Xalıqzadə. Broşür. Bakı.: Renessans-A, 2024, 44 s.

Жаля ГУЛАМОВА

Доктор философии искусствоведения,
Азербайджанская Национальная Консерватория
профессор кафедры «Этномузыкология»

**РОЛЬ ФАТТАХА ХАЛИКЗАДЕ В РАЗВИТИИ ЭТНОМУЗЫКОЛОГИИ
В АЗЕРБАЙДЖАНЕ
(ФАТТАХ ХАЛИКЗАДЕ - 70)**

***Резюме:** В предоставленной статье рассказывается о богатом и ценном научном наследии Фаттах Халикзаде, Заслуженного деятеля искусств, который проводит серьезные исследования в области Азербайджанской музыки, эффективно работает в области этномузыкологии, профессора Азербайджанской Национальной Консерватории, доктора философии в области искусствоведения и рассматривается его роль в развитии этномузыковедения.*

***Ключевые слова:** Фаттах Халикзаде, музыка, этномузыковедение, ученый, наука, исследование*

Jala GULAMOVA

Head of the Department of
Ethnomusicology of the ANC,
Ph.D in Art, Associate Profes-
sor

**FATTAH KHALIQZADE IN THE DEVELOPMENT OF ETHNOMUSICOLOGY IN AZERBAIJAN
(FATTAH KHALIQZADE - 70)**

***Abstract:** The presented article talks about the rich and valuable scientific heritage of Fattah Khaliqzadeh, an Honored artist who carries out serious research in the field of Azerbaijani music, works effectively in the field of ethnomusicology, professor of the Azerbaijani National Conservatory, Doctor of Philosophy in art studies, and examines his role in the development of the science of ethnomusicology.*

***Keywords:** Fattah Khaliqzade, music, ethnomusicology, scientist, science, research*